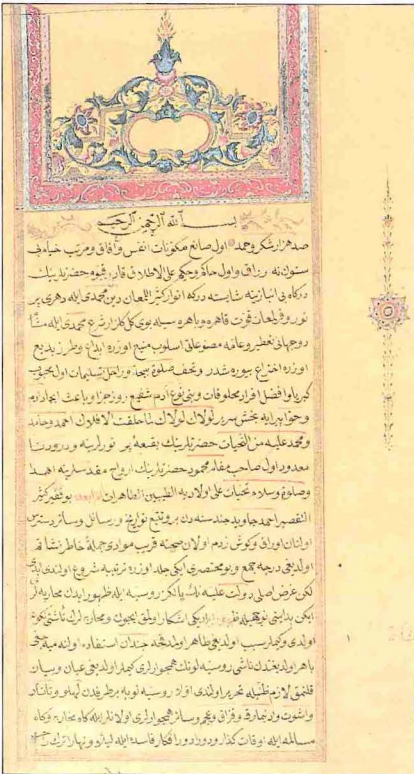


(1774-1782) yılları arasındaki olayları ihtiva eder. Müellif bu eserini Kâtip Çelebi, Naîmâ, Fındıklılı Mehmed Ağa, Çelebizâde Âsım, Enveri, Vâsîf, Ahmed Resmî ve Edîb efendilerin tarihleri ile Vâsîf'ın İspanya sefaretine gitmesi sırasında onun yerine vekâlet eden Teşrifâtî Hasan Efendi'nin *Cerîde*'sinden faydalanarak, son kısımlarını ise bizzat kendi gözlemlerine dayanarak kaleme almıştır. III. Selim'e sunulan ve son kısımları birinci elden tarih kaynağı olduğu için ayrı bir değer taşıyan bu eser Cevdet Paşa'nın kaynakları arasındadır. İki nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 92 ve 93). Ahmed Câvid, Osmanzâde Tâib'in *Hadîkatü'l-vüzerâ*'sına Dilâver Ağazâde Ömer Efendi tarafından yapılmış olan zeylin devamı olarak *Verd-i Mutarrâ* adıyla bir başka zeyil de kaleme almıştır. Râgıb Mehmed Paşa ile Yûsuf Ziyâ Paşa arasındaki vezîriâzamların (1757'den 1798'e kadar) biyografilerini ihtiva eden bu eser İstanbul'da yayımlanmış (1271), daha sonra da bunun tıpkıbasımı yapılmıştır (Freiburg 1969).

Ahmed Câvid'in *Müntehabât-ı Câvid Bey* adlı eserinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 92)



BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, İÜ Ktp., TY, nr. 6037; a.mlf., *Târîh-i Câvid Ahmed Bey*, İÜ Ktp., TY, nr. 93; Cemâleddin, *Osmanlı Târîhi ve Müverrihleri (Âyine-i Zurefâ)*, İstanbul 1314, s. 39; Cevdet, *Târîh*, I, 8-9; *Osmanlı Müellifleri*, III, 42; Flügel, *Handschriften*, II, 318; Babin-ger (Üçok), s. 341-343; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 367.



ABDÜLKADİR ÖZCAN

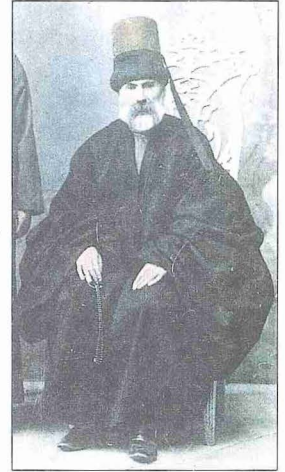
AHMED CELÂLEDDİN DEDE

(1853-1946)

Galata Mevlevîhanesi'nin son şeyhi,
şair ve müsiķinas.

Gelibolu'da doğdu. Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Azmi Dede'nin öğrencisi. 1870'te babası Mısır Mevlevîhanesi'ne tayin edilince onunla birlikte Mısır'a gitti. Orada bir yandan Câmîü'l-Ezher'e devam ederken bir yandan da bazı hocalardan özel dersler aldı; dergâhta da edebiyat ve müsiķi bilgisini ilereletti. Bu arada klasik müsiķi ile Mevlevî âyin ve na'atlarını, ayrıca Mısır hidivinin kölesi neyzen Mehmed Subhi Bey'den ney üflemesini öğrendi. Manastırlı Naîlî Efendi'den Farsça dersleri aldı. 1873'te yirmi yaşlarında çileye girdi. Çilesini tamamladıktan sonra bir süre Kahire Mevlevîhanesi'nde kudûmzenbaşılık ve neyzenbaşılık yaptı; devrin seçkin neyzenleri arasına katıldı. 1893'te babasının ölümü üzerine İstanbul'a geldi. Üsküdar'daki evinde uzunca bir süre münzevi bir hayat yaşadı. 1908 yılında önce vekâleten, daha sonra asâleten Üsküdar Mevlevîhanesi'ne şeyh ve mesnevihan oldu. 1910'da Atâullah Efendi'nin vefatı ile Galata (Kulekapısı) Mevlevîhanesi şeyhliğine ve mesnevihanlığına getirildi. Tekkelerin kapatılmasına kadar (30 Kasım 1925) bu görevi yürüttü. Soyadı kanunundan sonra Baykara soyadını alan Ahmed Celâleddin Dede'nin kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda Misakinler Tekkesi'nin arkasındadır.

Mesnevihan olarak uzun müddet *Mesnevî* okutan, derin bir tasavvuf bilgisi yanında geniş müsiķi bilgisine de sahip olan Ahmed Celâleddin Dede na'thanlık da yapmıştır. Kaynaklarda, Hamparsum ve Batı notalarını da çok iyi bildiği ve kıymetli bir nota koleksiyonuna sahip bulunduğu da belirtilmektedir. Genç yaştan itibaren şiir ve edebiyatla da meşgul olmuş, ancak bir divançe doldurabilecek sayıdaki şiirlerini ise bir araya getirmemiştir.



Ahmed
Celâleddin
Dede

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 237-239; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 217-218; Ergun, *Antoloji*, II, 664-666; a.mlf., *Türk Şairleri*, I, 273-276; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 240, 458-459; Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Eczacı Yarbay Nâ-yzen Halil Can*, İstanbul 1974, s. 35-38; İst.A, I, 334; TDEA, I, 57.



ABDULLAH UÇMAN

AHMED CELÂYİR

(أحمد جلاير)

(ö. 813/1410)

Celâyirîliler Devleti hükümdarı
(1382-1410).

Ahmed Bahâdîr ve Sultan Gıyâseddin Ahmed adlarıyla da tanınır. Celâyirîliler Devleti'nin kurucusu Şeyh Hasan'ın (Büzürg) torunu, Sultan Üveys'in oğludur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ağabeyi Sultan Hüseyin zamanında bir süre Erdebil ve yöresini idare etti. Sultan Hüseyin zayıf bir şahsiyet olduğundan devletin idaresi emîrlerinden Âdil Aka'nın eline geçmişti. Ahmed 1382'de Tebriz'e baskın yapıp Sultan Hüseyin'i öldürdü ve Celâyir tahtını ele geçirdi. Kendi adına Tebriz'de para bastırdı. Fakat bu arada Sultânîyye'ye kaçan kardeşi Bayezid, Âdil Aka tarafından hükümdar ilân edildi. Bundan sonra tahtı kesin olarak elinde tutabilmek için kardeşleri ve Âdil Aka ile amansız bir mücadeleye girmek zorunda kaldı. Tahtı ele geçirmek için Tebriz üzerine yürüyen Bağdat'taki kardeşi Şeyh Ali'den Karakoyunlular'ın reisi Kara Mehmed'in onu mağlûp etmesiyle kurtuldu. Hatta bunun üzerine bütün ülkede hükümdar olarak tanındı. Ayrıca Karakoyunlu reisinin kızı ile evlenip iki devlet arasındaki dostluğu daha

da kuvvetlendirdi. Diğer kardeşi Bayezid ile önce bir anlaşma yaptı, daha sonra da Bağdat'ı ele geçirdi. Tebriz'in önce Altın Orda Hükümdarı Toktamış (1385), bir yıl sonra da Timur tarafından işgal ve yağma edilmesi ve bu sebeple Batı ve Kuzeybatı İran'da karışıklıkların sürmesi üzerine devlet merkezini Tebriz'den Bağdat'a nakletti (1386). Fakat onu Bağdat'ta da rahat bırakmayan Timur'un 1393'te Bağdat önlerinde görünmesi üzerine, şehri müdafaa edemeyip Memlûk Sultanı Berkuk'a sığındı. Timur Semerkant'a geri dönünce tekrar Bağdat'a döndü ve burada birkaç yıl hüküm sürdü. Timur'un, Fars hâkimi olan torunu Rüstem'i Bağdat üzerine yolladığını öğrenen Ahmed, Karakoyunlu reisi Kara Yûsuf'tan yardım istediye de Timur'un Bingöl'de olduğunu haber almaları üzerine onunla beraber yeniden Memlûkler'e sığınmak zorunda kaldı (1400). Ancak Memlûkler Timur'dan korkup onları kabul etmeyince Osmanlı Devleti'ne iltica ettiler ve Yıldırım Bayezid tarafından merasimle karşılanarak kendisine Kütahya, Kara Yûsuf'a da Akaray **dirlik*** olarak verildi. Timur-Yıldırım mücadelesini fırsat bilerek Bağdat'ı yeniden ele geçiren Ahmed, muhtemelen Yûsuf'a karşı bazı vaatlerini yerine getirememesi yüzünden şehri eski müttefikine bırakmak zorunda kaldı ve tekrar Memlûkler'e iltica etti. Bir süre sonra Timur'un torunu Ebû Bekir'in Bağdat'ı zaptetmesi üzerine Kara Yûsuf da onlara sığındı. Fakat Şam nâibinin Kahire'den aldığı emir üzerine Ahmed

ile Kara Yûsuf hapse atıldılar ve ancak 1405'te serbest bırakıldılar. Ahmed birkaç adamıyla birlikte Bağdat'a gelerek hiçbir güçlükle karşılaşmadan yeniden tahta oturdu. Bir süre sonra Tebriz'e gitti ise de Timur'un torunu Ebû Bekir'in yaklaştığını duyunca Bağdat'a dönmek zorunda kaldı. 811'de (1408-1409) Hûzistan'da Çağataylar'ın idaresindeki kaleleri fethetmeye başladı ve bunlardan birçoğunu ele geçirerek Bağdat'a döndü. Aynı yıl Kara Yûsuf'tan Hemedan'ın kendisine bırakılmasını istedi. Kara Yûsuf'un bu teklifi reddetmesi üzerine Tebriz'e kadar gelerek burada onun vekil bıraktığı oğlu Şah Mehmed'i mağlûp etti. Bu sırada Erzincan'ın fetihle meşgul olan Kara Yûsuf süratle Tebriz'e hareket etti. Tebriz'in Esed köyü yakınlarında yapılan savaşta Ahmed yenilgiye uğradı ve öldürüldü (1410).

Celâyirîler Devleti'nin son ünlü hükümdarı Sultan Ahmed'in ölümünden sonra, başta Bağdat olmak üzere Irak'ın geniş bir kısmı Karakoyunlular'ın eline geçti. Ahmed'in halefleri ancak Vâsıt ve Hûzistan'da kısa bir müddet tutunabildiler.

Gerek hareketli ve maceralı geçen hayatı, gerekse diğer özellikleriyle tarihçilerin ilgisini çekmiş olan Sultan Ahmed, cesur bir hükümdar olmakla birlikte halkına zulmetmiş ve sefih bir hayat yaşamıştır. Bu yüzden halkı kendisinden nefret etmiştir. Zalimliğine ve sefih hayatına rağmen Sultan Ahmed tahsilli bir hükümdar olup hattatlığı,

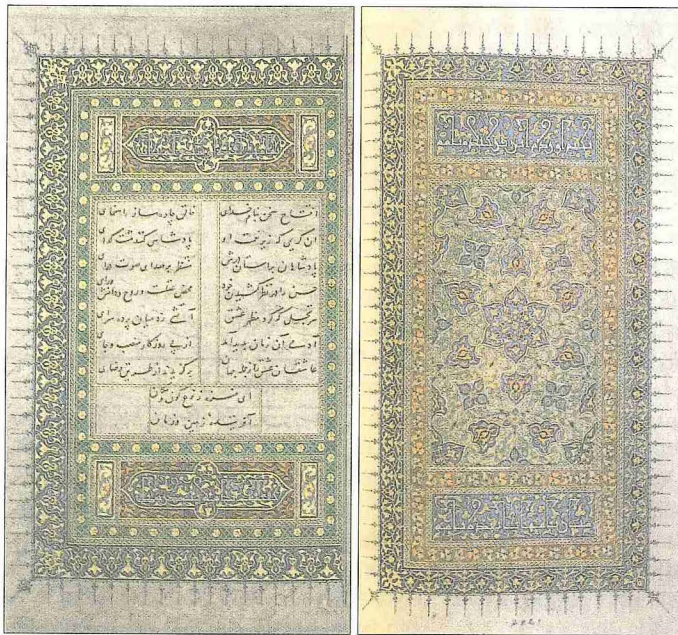
müzehhip ve musavvirliği, şairliği, müzikîşinaslığı ve nücum ilmine (astroloji) olan vukufu ile de tanınmıştır. Sülûs ve nesih yazılarını babasından öğrenerek **aklâm-ı sitte*** de iyi bir hattat olmuş, bilhassa ta'likte üstat sayılmıştır. Kaynaklar onun ayrıca iyi bir okçu, oymacı ve kakmacı olduğunu da kaydeder. Şii- re meraklı olan sultan Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Türkçe bir gazeli Fuat Köprülü tarafından neşredilmiştir ("XVI. Asırda Bir Âzerî Şairi", *HM*, sy. 82). Farsça divanı ise hayli tanınmıştır (bu divanın yabancı ülkelerden başka İstanbul'da şu nüshaları bulunmaktadır: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3924 ve Lala İsmail, nr. 429; TSMK, Hazine, nr. 909; Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 2046). Müsiki ile de yakından ilgilenen ve bu alanda derin bilgi sahibi olduğu söylenen Sultan Ahmed besteler yapmış, sanatkârlara ilgi göstermiş ve onları himaye etmiştir. Devrin en büyük müsiki üstatlarından Abdülkâdir-i Merâgî, sanat hayatının en parlak yirmi yılını, yakın ilgisini gördüğü Sultan Ahmed'in yanında geçirmiş ve onun adına "devr-i şâhî" adlı usulü tertip etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmeddîn-i Sâmî, *Ẓafernâme* (nşr. Felix Tauer), Prague 1937, s. 99, 139-140; Hâfiz-ı Ebrû, *Zübde'tü't-tevârîh*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4371, vr. 402^a-404^b, 439^b-440^a, 450^a, 457^a, 468^a-469^a; a.mlf., *Zeyli Câmî'ü't-tevârîh* (nşr. Hânâbâ Beyânî), Tahrân 1317, s. 263; İbn Hacer, *İnbâ'ül-gümri*, Haydarâbâd 1387-96/1967-76, V, 25, 61; VI, 238-242; İbn Arabşah, *Acâ'ibü'l-makdûr*, Kahire 1285, s. 24, 40, 43, 45, 47, 75-76, 80-81, 118-119; Şerefeddin Ali, *Ẓafernâme* (nşr. M. Abbâsî), Tahrân 1336, I, 289, 448-451, 454, 455, 457; II, 196, 199, 257, 369, 372, 391, 405, 406; İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk* (nşr. K. Zureyk), Beyrut 1939, X; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, Kahire 1956, I, 232-240; Şehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, I, 244-245; Mirhând, *Ravzatü's-safâ*, Leknev 1332, VI, 193, 196, 204-205; M. Ali Terbiyet, *Dânîşmendân-ı Âzerbây-cân*, Tahrân 1314 hş., s. 30; Muinüddîn-i Natanzî, *Müntehabü't-tevârîh* (nşr. J. Aubin), Tahrân 1336 hş., s. 437, ayrıca bk. İndeks; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 62; Basil Grey, "The Pictorial Arts in the Timurid Period", *CHIr*, V, 846-848; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-İrâk beyne ihtilâleyn*, Bağdad 1354/1936, II, 382; M. Fuad Köprülü, "XVI. Asırda Bir Âzerî Şairi", *HM*, sy. 82 (1927); Deborah E. Klimburg-Salter, A Sufi Theme in Persian Painting: the Diwan of Sultan Ahmad Gala'ir in the Free Gallery of Art, Washington D.C.", *KO*, XI/1-2 (1976-77), s. 43-84; W. Barthold, "Ahmed Celâyir", *IA*, I, 182; M. Fuad Köprülü, "Âzerî", *IA*, II, 130-131; Mükrimin Halil Yınanç, "Celâyir", *IA*, III, 64-65; Jr. M. Smith, "Djalâyir", *El*² (İng.), II, 401-402.



FARUK SÜMER



Ahmed
Celâyir
divanından
müzehhep
iki ayrı
sayfa
(Türk ve
İslâm
Eserleri
Müzesi,
nr. 2046)